

Vanemaealiste leibkonnaseis: trendid teise demograafilise ülemineku raamistuses ja mõju suremusele

Living arrangements of the elderly: trends within the framework of the Second Demographic Transition and impact on survival

Rahvastiku leibkonnaseisu (living arrangements) kohta kogutakse andmeid üsna paljude riikide statistikas, kuigi ühtlustatud definitsioone selle valdkonna kohta ei ole rahvusvaheliselt kokku lepitud. Tavaliselt lähtutakse leibkonnaseisu liigitamisel mitmest üksteist täiendavast alusest, sealhulgas tegelikust ja juriidilisest perekonnaseisust. Võrreldes leibkonna mõistega, mis iseloomustab inimeste rühma, mitte üksikisikut, on leibkonnaseis vanurideas toimuvate sotsiaalsete ja demograafiliste muutuste mõju hindamiseks sobivam. Seda võib käsitleda kui üksikisikut ja rühma ühendavat mõistet, mis võimaldab kirjeldada erinevaid kooseluvorme. Vanemaealiste puhul viitab leibkonnaseis lähedaste olemasolule, kellele eakad saavad tugineda igapäevases elus. Isiku leibkonnaseis kindlal ajahetkel on määratud temaga minevikus toimunud demograafiliste sündmustega, kuid ka kooselavate isikute sündmustega, nagu sünd, ränne või surm.

Teise demograafilise ülemineku (2DÜ) kohaselt hakkasid Euroopa riigid alates 1960. aastatest jõudma rahvastikuarengu uude järku, mille põhilisteks tunnusjoonteks on sündimuse ja pereprotsesside reeglipärane teisenemine, eeskätt sündimuse vähenemine, peremoodustuse nihkumine hilisemasse vanusesse, preevorme mitmekesisustumine ja lahutumuse kiire kasv. Nende suundumuste analüüsimisel on uurijad pööranud peamist tähelepanu noorematele põlvkondadele, kuid tänaseks on 2DÜ-ga seonduvad mõjud hakanud ühe enam kanduma ka eakamatesse vanusrühmadesse. Et ka vanemaealiste leibkonnaseisu uurimine on mõttekas 2DÜ raamistikus, on rõhutanud mitmed juhtivad rahvastikuteadlased (Van de Kaa 1987, 1994; de Jong Gierveld 2001).

Püüan oma ettekandes vastust leida küsimusele, kuidas 2DÜ käigus toimunud muutused abielu- ja sündimuskäitumises avalduvad vanemaealise rahvastiku leibkonnakoostises ning milline leibkonnaseis seonduv pikema elueaga.

Analüüsil kasutatatud andmed pärinevad Belgia rahvastikuregistrist, mida on täiendatud 1991 aasta rahvaloenduse andmetega. Materjal hõlmab ajavahemikku 1991–2010 ning rahvastikku vanuses 50–90 (kokku ligi 3 miljonit isikut, sh institutsioonide elanikud). Mahuka andmestiku eeliseks on see, et ta võimaldab konstrueerida ja analüüsida väga detailset leibkonnaseisu tüpoloogiat (kuni 21 erinevat leibkonnaseisu positsiooni), mis põhineb isiku leibkonnasuhtel (üksik, abikaasaga/elukaaslasega, lastega, teiste isikutega) ja perekonnaseisul (abielus, kooselus, lesk, lahutatud).

Töö tulemused näitavad, et demograafilistes alusprotsessides asetleidnud muutuste mõju eakate leibkonnakoostisele on vastandlik. Ühest küljest suurendab lahutumuse kasv nende isikute suhtarvu, kes elavad vanemas eas üksinda. Teisalt suurendab keskmise eluea pikenemine kooselude püsivust ja võimalust koos partneriga eakas vanuses koos elada. Nende mõjude põimumine on küllalt keerukas, mis tähendab, et ülekaalus olev suundumus varieerub vanusrühmade ja rahvastikupõlvkondade lõikes. Kõnealuse variatsiooni põhjalikum kaardistamine on oluline, sest leibkonnakoostisel, sh üksielamisel on oluline mõju eakate suremusele, tervisele ja heaolule.